

Adjektiv eller adverbium?

Lars Brink

Ordnung muß sein in our word classes. I intend to solve the old issue whether *smukt* (beautifully), *pænt* (nicely) etc. in fx *De danser smukt – Han spiller pænt* (They dance beautifully – He plays nicely) are adverbs (derived with a *-t* from adjectives), or adjectives in the neuter used as adverbs. When I was in secondary school, I learnt they were adverbs, whereas my university teacher, Erik Hansen, pontificated that they be best analyzed as neuter adjectives. Galberg Jacobsen consider them to be adverbs. The issue has lexicographic consequences. If the above *smukt* is an adverb, it is a different word from *smuk* and must have its own entry, whereby all instances of the adverb must be removed from the entry of *smuk*. If not, everything is united under *smuk* adj. The problem is solved by scrutinizing the difference between inflection morphemes and derivation morphemes. The root morpheme (*smuk-*) has the very same meaning in the two functions so it has to be a meaning analysis of the morpheme *-t* that settles the matter.

1. Indledning

Er *smukt* (svensk *vackert*) i *De danser smukt* et adjektiv (i neutrum, i adverbial funktion) eller et adverbium (afledt af adjektivet *smuk* med suffikset *-t*)? Dét er et gammelt grammatisk stridsspørgsmål. De fleste universitetsgrammatikere (men ikke fx Galberg Jacobsen 2013:38) stemmer for adjektiv. Det må vi have afklaret. Og hvad er mere naturligt end at fokusere på forskellen mellem bøjning og afledning?

2. Bøjning vs. afledning generelt

2.1. Sikre afledninger

Lad os starte med de sikre, dvs. de helt ukontroversielle tilfælde af afledning: *sund – sundhed – sundhedsmæssig*, *Shakespeare – Shakespearesk*, *høj – højde* og meget andet. Disse ændringer kalder alle for afledning. Og grunden er:

Slutmorfemet har dén eneste egenskab, der ifølge alle grammatikere skiller afledning fra bøjning: Det kan få ordet til at skifte ordklassefunktion. Som fx *-agtig*, *-dom*, *-eri*, *-skab*, nul¹ (*spring*), *-me* (*rødme*). Alle andre forskelle mellem, hvad

¹ Eller som *et skrig*, *et køb*, *en kvind* (humoristisk), *en leg*, *et spil*, *et „sgu“* (et eksemplar af bandeordet *sgu*).

der normalt kaldes fleksiv og affiks, er kun tendentielle. Fx: meget åbne ordgrupper vs. mindre åbne; svagtryk vs. bitryk/hovedtryk; ren syntaktisk betydning vs. ydre verdensbetydning (fx *-en* bestemt fleksiv vs. *ur-* (fx i *urkraft*)). Slutmorfebet *-eri*, *-skab* osv. viser altså positivt funktionsskiftet, fx viser *bageri* alene i kraft af sin endelse, at det er et substantiv modsat den verbale rod.

Kriteriet kan dog kun udpege afledning, ikke bøjning, thi mange morfemer, der traditionelt i enighed kaldes affikser, kan ikke ændre ordklassefunktionen: *mikro-*, *mav-se* (svensk *magelilla*), tysk *-lein*. Men hvor et morfem som sagt kan ændre ordklassefunktionen, er det ifølge alle et affiks.

Nogen vil nu sige, at vort spørgsmål er løst, for *-t* i *smuk-t* fremtryller jo adverbial funktion. Men dét tæller ikke, for hvis dette *-t* i virkeligheden er et neutrumsbøjnings-*t*, så er det slet ikke *-t*'et, der skaber ændringen. (I modsætning til *-t* i *smukt* kan de sikre suffikser (som de ovennævnte) ikke forveksles med et fleksiv).

De sikre suffikser kan tage nye fleksiver til sig: *landskab-er*, *højde-n*, *sydligere*. Disse fleksiver hører til den nye ordklasse, alt falder altså på plads. En rod kan endog tage nye fleksiver – fleksiver, der ellers ikke hører til roden i dens grundfunktion – til sig uden et manifest suffiks: *nu'et*, *valsede* (af *vals*), svensk *lillan*; i så fald regner man gerne med »nul-afledning« (nul-suffiks + fleksiv). Vores *smukt* kan ikke tilføje nogen bøjningsendelse, for det kan adverbialer nu engang ikke (bortset fra komparativ); problemet er stadig uløst.

2.2. Sikre ikke-afledninger

Lad os så se på de »sikre« tilfælde af ordklassefunktionsændring, der normalt ikke regnes som afledning til nyt ord.

Farum i *Farum Rådhus* regnes aldrig som et andet ord end *Farum*. Det forbliver et proprialt substantiv. *Iron* i engelsk *iron bar* er stadig et substantiv, ikke et adjektiv. *Juleaften* i *Jeg mødte hende juleaften* er det kære gamle substantiv, ikke et adverbium. *Av* i *Det gør av!* er stadig en interjektion. Og *før* er ikke tre forskellige ord, men ét ord, der optræder som konjunktion hhv. præposition hhv. adverbium. Ligesom adjektivet *hårrejsende* i *hårrejsende billig* ikke er forvandlet til et adverbium. (Med hensyn til *før* er der dog nogen uenighed). Og hvis man endelig gik ind på dette, at ren syntaksforskel – uden formændring – kan ændre ordklassen, hvor skulle grænsen så sættes? Der er syntaktiske småforskelle overalt. Adjektiver har tre forskellige normalsyntakser – tre forskellige ordklasser? Verber kan stå finit og infinit – to ordklasser? Dette er ikke særlig kontroversielt.

Det er altså klart, at et ord, der er helt uforandret (ingen nye affikser/fleksiver) ikke siges (og ikke bør siges) at skifte ordklasse, selvom dets forhold til sætningens andre ord (dets syntaks) skifter til en stilling typisk for andre ordklasser. Selv ikke, hvor det (måske lidt søgt) kan siges at skifte betydning: *Farum* er en by. *Farum* i *Farum Rådhus* betyder strengt taget 'som hører til Farum by'. *Før* i *Vi har før oplevet det* betyder 'før noget'. I eksotiske sprog uden bøjning og ret megen afledning springer ordene ofte voldsomt mellem funktioner, der hos os varetages

af forskellige ordklasser. En rod kan uforandret betyde 'stor mand' og 'stor' og 'kraftigt' (adverbielt). Det ville være sygt at operere med tre ord («squinting grammar»); der er derimod tale om ét ord i tre syntaktiske stillinger og tre betydninger.

Selv hvor et ord uden formændring både har en særlig syntaks og en hertil hørende gedigen sær betydning, er der ifølge alle ordbøger tale om ét og samme ord uden ordklaseskift: *Gud* forbliver et proprium i *Gud, hvor er jeg sulten!*, hvor det står interjektionelt. Talrige verber har kraftigt betydningsskift knyttet til forskellige syntakser, uden at man taler om afledning: *Jeg vælter bilen – Bilen vælter. Stikke* betyder noget helt for sig i *stikke af*, osv. Intet ved selve ordet (*vælde, stikke*) viser funktions- og betydningsskiftet.

2.3. Tre særtilfælde

Ung i *den unge* 'den unge person' og *blind* i *en blind* regnes traditionelt i ordbøger som adjektiver, dvs. ikke som afledte substantiver. Og de bøjes da også med de sædvanlige adjektivfleksiver: *den unge, de blinde*, aldrig **ungen, *blindene*. (Vi taler her ikke om den ægte elliptiske brug: *et gammelt ansigt er ofte smukkere end et ungt. – Både seende killinger og blinde...* (Brink & Schack 2014)).

Ifølge Jørgen Schack og mig er dette galt. De er substantiver, for de får i virkeligheden substantivbøjning. I *en ung* regnes *en* jo for en perifrastisk artikel, og her syfter den netop på *ung*, hvorimod den i *en ung pige* slet ikke syfter på adjektivet, men på hele nominalet. Tilsvarende *de blinde*: *de* er et substantivfleksiv i bestemt pluralis, der ligesom i *de blinde vinkler* syfter på hele nominalet, ikke på adjektivet. Der er også en tredje bøjningsform, den nøgne: *Der var unge i klubben* i går parallelt med *Der var børn i klubben*, idet vi jo i pluralis ikke behøver ubestemt artikel (*nogle*). Artikler og nøgenformen er klart nok substantivfleksiver, hvorved de pågældende ord (*ung, blind* m.fl.) i den nævnte brug altså har et konkret mærke, der signalerer den substantiviske brug.

Participier inddeles med Jørgen Schack (2018) i følgende to grupper, hvortil jeg føjer en første, som Schack helst ikke vil kalde participier:

- 1) »Participier«, der ikke modsvares af verber, *fodsløbende, forfløjen, tilstundende, håndholdt, bevinget* osv., er naturligvis fødte adjektiver, ikke verber. Det er tvivlsomt, om de bør kaldes participier, når de aldrig står verbalt. Men de opfattes måske verbalt: *håndholdt* 'som er blevet holdt i hånden' osv.
- 2) Participier med modsvarende verbum, men i en ikke-processuel (egen-skabs-)betydning forskellig fra verbets procesbetydning, fx *begejstret, interesseret, strålende*. De er adjektiver: For det første, fordi de ikke længere rummer de verbale procesfleksiver i aktiv (*-ende*) hhv. passiv (*-et*) – der er jo ingen aktiv hhv. passiv betydning til stede. Morfembestanden har ændret sig ved bortfaldet af morfemerne *-et, -ende*: Et

morfem er jo kun til stede, når dets betydning er til stede – og tilbage er blot et par lyde, der tilfældigvis også optræder som morfemer andetsteds, ganske som *-t* i *stolt* tilfældigvis minder om et neutrums-*t*. For det andet bøjes disse participier – attributivt – med adjektivfleksiv: *det begejstrede barn – de interesserede damer* (-ende er dog ubøjelet), ligesom de prædikativisk kan få adjektivfleksivet *-e* (der hos mange, fx undertegnede, er obligatorisk): *De var ikke interesserede*, hvorimod den rene verbale procesbetydning på moderne dansk er uden bøjning af participiet prædikativt (modsat svensk og nynorsk): *Bukserne er lige (blevet) lappet* (proces) – *nu er de lappede som moden kræver det* (egenskab – Erik Hansens fremragende eksempler²). Som det ses, er et givet verbum ikke bundet til en given betydning (proces/ikke-proces), en stor del kan frit afledes til ikke-processuelle adjektiver, men også forblive procesverber. De uafledte, præteritum participier (*de er lige lappet*) bør med Schack (2018) kaldes supiner.

- 3) Endelig er der participier, hvis betydning må opfattes som en verbal procesbetydning: *flyene er aflyst – gaden er fejlet – slavinderne var solgt*. De kan i moderne dansk – ligesom de ovenstående i procesbetydning – ikke bøjes i pluralis i prædikativ, og det passer jo fint med betydningen: De er (stadig) verber. Men attributivt bøjes de stadig i dansk. (Med tendens til ubøjet form på slagterskilte o.l.: *småhakked kyllinger*; der er meget lille fonetisk forskel på *hakked* og *hakkede*): *aflyste fly, den fejede gade, de solgte brude, det nedtagne skilt* (med »stærk« part.; yngre ofte: *nedtagede*). Disse attributive participier må kaldes afledte adjektiver (fleksivet viser adjektivfunktionen), men det er forståeligt, at traditionen samler dem med de nys nævnte prædikative (*flyet er aflyst*) og regner dem som verber. Der er i ordbøger intet lemma a la »aflyst adj. -e«.

Endelig særtilfældet *kæmpe* sb. (*en kæmpe – kæmpen – kæmper* osv.), svensk *jätte*, versus *en kæmpe is*. Alle ordbøger regner det som to ord, substantiv hhv. adjektiv. Tilsyneladende er det uforandret, men reelt ikke: Formen *kæmpe* står som substantiv i singularis ubestemt, »klart« markeret af sit nul-fleksiv. I *kæmpe is* er der intet nul-fleksiv, for betydningen 'singularis ubestemt' foreligger slet ikke; ordet er ubøjelet. Substantivet har mistet sine fleksiver, har skiftet betydning og er blevet til et adjektiv.

Heller ikke de sikre ikke-afledninger hjælper os. Nemlig igen på grund af *-t*'s tvetydighed i adverbialt *god-t, smuk-t* osv. Hvis dette *t* er et neutrums-*t*, er der intet suffiks, der kunne vise adverbialfunktionen, hvorved ordet ville vedblive at være et adjektiv; og hvis *t* er et adverbialsuffiks, er ordet en sikker selvstændig afledning, altså et adverbium. Men hvad er det?

² I personlig kommunikation.

Løsningen er den følgende: *-t* kan ikke være neutrumsfleksivet, thi dennes neutrumsbetydning mangler. I sætninger som *De danser smukt* signalerer *-t* ikke, at der findes et neutrum-singularis-substantiv i sætningen, som *smukt* syfter på. Der er faktisk slet ikke nogen substantiver i nævnte sætning. Et bøjningsmorfem skal naturligvis som ethvert andet morfem have sin bestemte betydning for at kunne identificeres som netop dette morfem. Er problemet så løst? Ikke helt! Adjektivi-sterne har en smutvej:

Et bøjningsmorfem kan naturligvis som alle andre morfemer have betydningsvarianter. *Glas* betyder dels 'materialet glas', dels 'drikkeglas'. Præteritums-morfemet *-ede* betyder snart 'i fortiden', snart 'non-realis' (*Var jeg en Rype i Dag, løfted jeg Vingen til Slag...*), og *-en* i fx *hesten* betyder snart 'den pågældende hest nævnt i foregående sætning, eller udpeget af mig, eller den mest nærliggende i vort samtaleunivers', snart 'enhver' fx i *Hesten er et sky dyr*.

2.4. Polysemi eller homonymi

Kriteriet for 'betydningsvarianter', *polysemi*, er, at betydningerne føles beslægtede, i modsat fald foreligger *homonymi*.

Jeg har moret mig med at se nærmere på dette føleri – og sammenlignet mine følelser med Nudansk Ordbogs (NDO).

Jeg er enig med NDO i, at følgende betydninger er homonyme, dvs. tilhører hvert sit ord: *bor* ('redskab' – 'grundstof'), *tak* ('taksigelse' – 'lille spids'), *bog* ('tekstmasse' – 'bøgefrø'; samme oprindelse), *bryde* ('brække' – 'bryde sig om'), *stær* ('fugl' – 'øjensygdom'). Og jeg er enig med NDO i, at følgende hører til det samme, polyseme ord: *kor* ('sanggruppe' – 'kirkedel'), *rejse* vb. ('foretage lang tur' – 'oprejse'), *moster* ('mors søster' – 'ikke-ung dame'), *krone* ('kongekrone' – 'mønt' – 'trækroner'), *klare* vb. ('gennemføre' – 'overvinde' – 'gøre klarere'), *marsvin* ('delfin' – 'gnaver'), *pande* ('stegepande' – 'ansigtsdel'), *loft* (svensk 'innertak' – svensk 'vind'), *svamp* ('sporeplante' – 'havdyr' – 'vaskeredskab'), *stamme* ('træstamme' – 'menneskegruppe' – 'orddel'), *et led* ('del af kæde' – 'knogleforbindelse' – 'låge'; forskellig oprindelse).

Men vi divergerer mht. følgende, som jeg føler er samme ord: *stand* ('tilstand' – 'samfundslag' – 'salgsbod'; i NDO tre ord), og mht. følgende, som jeg føler som ubeslægtede homonymer: *linse* 1 ('lysbryder' – 'pastil' – 'kage') vs. *linse* 2 ('frø'). De har alle samme oprindelse og NDO henfører dem alle til ét og samme ord.

Det fremgår af mine eksempler, hvilke betydninger der har fælles oprindelse, og hvilke der har forskellig oprindelse, men lad mig slå fast, at det historiske ingen betydning bør have for den synkrone, leksikografiske analyse, hvad den heller ikke har, hverken for NDO eller mig.

Det må efter disse eksempler stå klart, at neutrumsbetydningen og adverbialbetydningen dårligt kan være mere forskellige:

Neutrumsbetydningen er: 'Denne stamme syfter på et bestemt neutrum-singu-

laris-ord i sætningen', fx i *Et smukt barn legede på stranden. – Smukt var barnet jo. – Barnet var, smukt og ugenert, blevet alles yndling. – Aftenskåret gjorde det [barnet] smukt.* Neutrumsbetydningen er en ren syntaktisk betydning; den udsiger kun noget om ordenes betydningsforhold til hinanden. Neutrumsbetydningen signalerer intet om, hvorvidt *t*-ordet udgør et primært sætningsled.

Adverbialbetydningen er: 'Denne rod udsiger måden, forholdet foregår på'. Fx i *De danser smukt.* Den udsiger både noget syntaktisk: at *t*-ordet er et primært sætningsled, og noget leksikalsk: at *t*-ordet udtrykker den måde, som forholdet foregår på (uden at sige noget om de optrædendes skønhed).

Hermed er problemet løst. *-t* i *De danser smuk-t* kan ikke være det samme morfem som neutrums-*t* i *Barnet er smuk-t.* For dels er neutrumsbetydningen ikke til stede i *De danser smuk-t*, dels er de to betydninger, adverbialbetydningen og neutrumsbetydningen, så totalt forskellige, at der ikke kan foreligge nogen *t*-polysemi.

Dér, hvor der slet ingen forskel er på adjektivisk og adverbial funktion, fx i *De danser strålende*, skifter ordet ikke ordklasse (jf. ovenfor: Noget i ordet skal vise den nye syntaks), ganske som *handelsvejen* forbliver et substantiv i *Han gik handelsvejen* og *Farum* forbliver et substantiv i *Farum Rådhus.*

Men mht. adjektiver, der mangler *t*-form, men som stadig bøjes i numerus/bestemthed: *stolt(e)*, *bondsk(e)* (svensk også *bondskt*), må der være tale om afledning fra adjektiv til adverbium: *De danser bondsk*, thi her har *bondsk* mistet sit nul-fleksiv, der jo i adjektivet betyder 'ental, ubestemt', idet betydningen 'ental, ubestemt' overhovedet ikke foreligger i den adverbial brug. Altså: Syntaksændring signaleret af bøjningsændring. Uanset hvad man mener om nul-morfemer, må alle erkende, at adjektiviske bøjningsformer som *bondsk* signalerer 'ental, ubestemt', men at adverbialt *bondsk* ikke er den samme bøjningsform, eftersom hin betydning totalt mangler.

Ord med valgfrit *-t*, fx i *vældig(t) god*, er naturligvis (grads)adverbier, når de har *-t*. Men også uden *-t* må de efter min opfattelse være adverbier: De afviger bøjningsmæssigt fra adjektivet (hvis nul-form betyder 'fælleskøn, singularis, ubestemt') som beskrevet ovenfor.

Naturligvis ligner neutrumsfleksivet *-t* og adverbialsuffikset *-t* hinanden så meget, at eftertænksomme sprogbrugere vil ane en historisk forbindelse (som er sand). Sådanne ligheder mellem forskellige morfemer er almindelige i sprogene. I Brink (2000) kalder jeg dem simulante. *Pap* ligner *papir*, *mand* ligner *menneske*, *han* ligner *hun* uden, at nogen regner dem for indeholdende samme morfem, skønt de faktisk går tilbage til ét og samme morfem respektivt.

3. Konklusion

Vi kan altså roligt i vore ordbøger udskille adverbierne fra adjektivartiklerne, hvad der altid er fordelagtigt for både forfatter og læser ved længere artikler. Altså

udskille adverbier som *godt, langt, smukt, tappert, stort* og mange flere. Vi udskiller fx *langt* adv., der dels har *t*-morfemets adverbielle grundbetydning: *langt ude i skoven*, dels har en helt anden, gradsbetydning: *langt bedre*. Ligesom vi udskiller *længst* adv. fra *længst* adj., der er en del af *lang*. Som adverbium er *længst* blevet ubøjeligt – *disse længst forsvundne byer* – som adjektiv har det to bøjningsformer, *længst* og *længste*.

Men naturligvis udskiller vi kun etablerede adverbier. Det er en dødssynd at optage uetablerede lemmaer, hvad også kun de færreste gør. Adverbier som *selvhjulpent, kompensatorisk* (som adverbium), *liechtensteinsk* (som adverbium), *slyngelagtigt, maføst, sterilt* hører ingen steder hjemme, da de som adverbier ikke er etablerede (lagrede og huskede) for nogen. *t*-afledning er overordentlig produktiv, ligesom fx afledning med *-agtig*. Man behøver naturligvis heller ikke, selv i en stor ordbog, at tage alle sådanne med, som kun er etablerede hos de færreste.

Litteratur

Ordbøger

NDO = Nudansk ordbog = Christian Becker-Christensen et al. (1998): *Politikens Store Nye Nudansk Ordbog*, 1. udg. København: Politiken.

Anden litteratur

- Brink, Lars (2000): Kongen af Danmark s bolsjer. I: *Nydanske studier* 26–27. København: Dansklærerforeningen, 35–42.
- Brink, Lars & Jørgen Schack (2014): Tale er sølv. Om begrebet syntaktisk ellipse. I: *Danske Studier* 2014, 45–75.
- Galberg Jacobsen, Henrik & Peter Stray Jørgensen (2013): *Håndbog i Nudansk*. 6. udg. København: Politikens Forlag.
- Schack, Jørgen (2018): Perfektum participium og ordklassen adjektiver. I: *Nordiske studier i Leksikografi* 14 (denne utgivinga). Reykjavik: NFL & Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 204–211.

Lars Brink
 professor i dansk sprog & litteratur
 Elmevænget 30
 2880 Bagsværd
 labri@webspeed.dk